

sére nagy hangsúlyt helyező, sok vonatkozásában statikus magatartást a felületes szemlélő könnyen kiértelmezett koncepció hiányára vezetheti vissza. Egyértelműen cáfolja azonban ezt a megközelítést Batthyány aktív, az önálló magyar hadsereg megszervezésében jártasságot meghatározó szerepe.

Urbán Aladár alap kutatásainak eredményeit megismerve ma már egyértelműen megállapítható: Batthyány és Kossuth nem egymással szemben, hanem az alapkérdésekben megnyilvánuló egyetértésüket fel nem borító nézeteltéréseik kölcsönös ismeretében is együttműködve jelentették az 1848-as forradalom motorját, voltak egy európai összehasonlításban egyedülállóan bizonyuló kísérlet meghatározó vezetői.

Erdődy Gábor

Az élő Jókai. Szekesztette: Kerényi Ferenc és Nagy Miklós. Bp. 1981. Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda. 203 l.

A kötet szerkesztői, Kerényi Ferenc és Nagy Miklós az utószóban megjegyzik, Jókairól mintegy ötven éve nem jelent meg tanulmánykötet, és ez a tény már önmagában is indokolná, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványában készüljék „Az élő XY” sorozat 1981-ben megjelent darabja épp róla szóljon. Indokolná, de ettől még a kötet pusztán köteleességteljesítés is lehetne. Szerencsére nem az. Nyugodtan mondhatjuk, a tizenegy tanulmány majd mindegyike azzal a céllal íródott, hogy új szempontból közelítve, újabb adalékokkal szolgáljon a kutatásnak.

Sőtér István és Mezei József írása inkább az esszéivel rokon műfajú, általánosabb megállapításokra ad lehetőséget. Sőtér szerint a Jókai életművet legpontosabban jellemző kulcsszó a nosztalgia. Mégpedig a kettős irányú nosztalgia: az világhoz az otthoniasság, a biztonság, a bizalom határozza meg, ennek a világerzésnek adekvát kifejezője az életképforma, mely a regényíró művészetének egyik alapformája. Németh G. szerint – és azt hiszem, minden fenntartás nélkül egyet értünk vele – Jókaitól idegen volt a filozófiai gondolkodás, ezzel a kijelentésével akaratlanul is

vitába kerül Mezeivel, aki Jókait is életértelmező bölcslőnek tartja, bár állítása nem kap elég bizonyítást írásában. Itt jegyezném meg, hogy dicséretes a szerkesztőknek ez a módszere, miszerint a szerzők eltérő nézeteit nem próbálják egy síkra hozni. Németh G. tanulmányának másik nagy kérdése, hogy mikor szoktunk Jókait olvasni. Két életkort jelöl meg: a gyermekéveket és a „komolyabb” olvasmányokon kiiskolázott, talán már kissé meg is csömörlött felnőttest. Ennek oka, hogy Jókai reflektálatlan, személyes, a „közvetítő tudatmezőny” (Németh G. kifejezése) nélküli viszonya a világhoz, a történelemhez, némiképpen hasonló a gyermekéhez.

Alapkérdéseket vizsgál Bori Imre tanulmánya is: Jókai viszonyát a „fin de siècle”-hez, annak két fontos motívumához, a szerelemhez és a pénzhez, vagy ahogyan ő fogalmaz Ady nyomán, a „vér és arany”-hoz. Tágabb aspektusba helyezve a témát, ez nem más, mint az író viszonya a kapitalizmushoz és az új erkölshöz. Bori szerint Jókai nőideálja, a frigid, hideg szépség és a korabeli európai, elsősorban a francia és az angol irodalom „fatális asszonyai” között teljes megfelelés van. Úgy vélem, hogy ebben a kérdésben – számos részgazsága mellett – végeredményben nincs igaza. „Nem a klasszikus szerelmi háromszög foglalkoztatja Jókai képzeletét, ennek lehetőségével legfeljebb eljátszik: a «harmadik» utáni vágyakozásra helyezi a fő hangsúlyt, anélkül, hogy hőseinek engedné az ilyen viszony realizálását is.” Ilyen és ehhez hasonló pontos megállapítások sorjázhatnak a tanulmányban, és bőven követik a bizonyítéknak szánt példák – néha már kissé fárasztóak is a felsorolások – mégsem sikerül sokoldalúan kimerítenie a témát a szerzőnek. Csak a századvég életerése felől vizsgálja Jókai szerelemfelfogását, pedig számos jelenség: kusza érzélemlátás, beteljesületlenség, aberrációk, patológikus tünetek, angyal vagy ördög-motívum, szeretet és gyűlölet stb. visszautalhatók a romantika világába is, legalábbis annyit biztosan állíthatunk, hogy nem mindenütt és nem egyértelműen a polgári dekadencia jegyei. Hiszen épp a szerző fogalmazza meg igen találóan, hogy Jókai a magyar nemesi világot képes csak társadalmi alakulatként látni és ábrázolni, a polgárt mindig csak egyedeiben jeleníti meg, aminek oka nyilvánvalóan a magyar polgári fejlődés megkésetttségében rejlik. De épp ezért az etikum és a mentalitás szférájába tartozó jelenségeket sem lehet egy épp csak alakulóban levő formáció jelenségeiként elemezni. Röviden szólva: Jókai regényei többségében a szerelmi tematikában nem a korabeli

nyugat-európai regény válságjelenségei tükröződnek. A tanulmány második felében Jókai kapitalizmusképeiről szólva, egyébként Bori is megjegyzi, hogy Jókai hősei a polgári hőskor vállalkozói.

Jókai és a magyar vígjáték-hagyomány kapcsolatát kutatja Fried István a korabeli magyar és az egész kelet-európai drámairodalom alapos ismeretét bizonyító tanulmányában. Felhívja a figyelmet arra, hogy előttünk áll még az író „hazai” forrásainak alaposabb feltárása, például Csokonai és Kisfaludy ösztönző szerepének tisztázása. Ez a vonal adaléku szolgálhat a Jókai-regények technikai megformáltságának differenciáltabb megközelítéséhez is. „Nemcsak azt látjuk teljes bizonyossággal, hogy egyes alakok a korai magyar vígjátékból szinte átléptek a Jókai-regényekbe, hanem a felfogás, a típusalkotás, az írói formálás hasonlóságáról is beszámolhatunk” – írja Fried. Nagy Miklós azokról a kortársakról szól (Degré Alajos, Beöthy László, Pálffy Albert, Abonyi Lajos, Vas Gereben, Beöthy Zsolt), akik merítettek Jókai eszmétárából, akiket megihletett írói ábrázoló-módszere.

Jókai mint a magyar nyelv mestere, újítoja mindig is foglalkoztatta a nyelvészeket. Ebben a kötetben is található erre bizonyítékot. Fábrián Pál azokat a nyelvi eszközöket, neologizmusokat elemzi, melyek segítségével az író *A jövő század regényében* a XX. századot próbálta megszólaltatni. A nyelvi szférába sorolható, de ugyanakkor azon messze túlmutató, az írói gondolkodásmód jellegének elemzéséhez nyújt adalékokat Sándor István témája; az adomák szerepe az életműben. Az érdekes, számos új részlettel szolgáló írás talán ezt a vonalat – Jókai gondolkodásának „aforizmatikus” sajátosságát – kutathatná tovább.

A szóban forgó kötet két utolsó tanulmánya látszólag irodalomon kívüli területekre viszi az olvasót. Szekeres László tanulmánya Jókai tárgyi hagyatékát veszi számba és minden kétséget kizáróan meggyőző arról, hogy az efféle kutatás nem valami pozitivistikus lajstromozás csupán vagy néhány megszállott gyűjtő öncélú tevékenységének néhány kiállítás megrendezéséig érdekes eredménye. Az író körülvevő tárgyi világ – épp Jókai esetében, aki különleges élvezettel alakította maga körül a mindennapi létezéshez szükséges dolgokat – számos ízlés- és mentalitásbeli adalékon túl, a gondolkodásmódról és a világképről is sokat elárul. E. Csorba Csilla tanulmánya Jókaiival, a képzőművészettel foglalkozik. Teszi ezt úgy, hogy a témát tágabb körbe helyezve, szól az Ingres hegedűje-jelenségről általában.

Úgy hiszem, különösebb summázásra nincsen szükség, talán ennyivel is sikerült meggyőzni az érdeklődőt arról, hogy ez a tanulmánykötet a Jókai-kutatás jó néhány újabb lehetséges vizsgálódási pontját hozta felszínre.

Ratzky Rita

Széles Klára: Vajda János. Bp. 1982. Gondolat K. (Nagy Magyar Írók)

A XIX. század második felében az akadémikusnak vagy népnemzetinek is nevezett irodalmi csoportosulással (Gyulai, Kemény, Arany, Szász Károly stb.) szemben elvi vagy személyes okokból fellépő ún. irodalmi ellenzék nagyjainak (Tolnai, Vajda stb.) tartós mellőzés után már a századforduló igazságot szolgáltatott valamelyest, a két világháború között pedig túlbecsülésükre is akadt példa. Vajda János esetében az elmúlt évtizedekben oly mértékben gyarapodtak a kutatási eredmények, s e folyamat betetőzőségeként olyan minőségi változást hoztak a kritikai kiadás egymást követő kötetei, hogy immár a (ha nem is véglegesnek, de) maradandónak ígérkező szintézis, az életmű sokoldalú, a teljességet célba vevő feldolgozása számára is megérnek lassan a feltételek. Széles Klára nem erre a feladatra vállalkozott, nem minden részletre és összefüggésre kiterjedő nagymonográfiát írt, könyve azonban támaszkodik a Vajda-irodalom leginkább időtálló vívmányaira. Mégsem zsúfolt és eklektikus, hanem egyéni hangú összefoglalás. Nem akar mindent elmondani hősről, inkább a költői fejlődés belülről való megközelítését választja. (Kivételesen nélkül Vajdától vett idézetek a fejezetcímek, ez is a távolítás, a hangsúlyozottan kívülről szemlélés hiányára utal.)

Az életút fontosabb állomásait követve, időrendben tárgyalja az életművet. Vajda költői alkotának rajzában nem távolodik el lényegesen a korábbi koncepcióktól, annál több újat hoz a verselemzésekben. Finom érzékű literátornak bizonyul az egyes pályaszakaszok elkülönítésében, jellemzésében is. A szokottnál nagyobb hangsúlyt kapnak Vajdának és az irodalmi ellenzék egyes alakjainak (Zilahy Károly, Bajza Jenő) ellentétei, ami sokmindent új megvilágításba helyez. Emlékezetes része a kismonográfiának a *Hűsz év múltva* tömör, lényeglátó analízise. A Vajda lírai önarcképével, önportréival foglalkozó fejezetben joggal írja Széles Klára, hogy a költő „mindenütt önmagáról beszél” benne, ám éppen